

# BOQONNAA SADI

## WALQIXXUMMAA

### Kaayyolee Boqonnichaa Boqonnaa kana barattee yeroo xumurtu:

- Mirgoota sabootaa, sablammootaa fi ummattootaa heera Mootummaa Federaalawaa Dimookiraataa Rippabilika Itoophiyaa keessatti tumame beekta.
- Walqixxummaan sabootaa, sablammootaa fi ummattootaa fi mirgi walqixa fayyadamuu yoo kabajamuu baate miidhaa inni geessisu hubatta.
- Walqixxummaan dubartootaa fi dhiirotaa haala kamiyyuu keessatti kabajamuu isaanii qayyabatta.
- Mirgoonni qaama miidhamtootaa kabajamuu akka qabu qayyabatta.

### 3.1 Mirga Ofiin Of Bulchuu Sabootaa, Sablammootaa fi Ummattootaa

- **Mirga ofiin of bulchuu ummattootaa biyya keenya keessatti kabajamuun faayidaalee maal, maali kan kennu isinitti fakkaata?**

Sirna dimookiraasii keessatti beekamtiin mirgoota walqixxummaa ummattootaaf kennamuun kabajamu. Ka'umsama kanaan saboonni, sablammoonnii fi ummattoonni ofiin of bulchuu danda'uun ibsituu sirna dim-

ookiraasii keessaa isa tokko. Sirna dimookiraasii biyya keenyatti ijaar-amaa jiruun mirgoonni sabootaa, sablammootaa fi ummattootaa mirkanaa'uu danda'eera. Saboonni, sablammoonnii fi ummattoonni gulantaa bulchiinsaa hundatti hirmmattuu fi abbaa aangoo mootummaa ta'uu danda'aniiru. Sochiiwwan misoomaa naannoolee isaanii geggeeffamu keessatti miira abbummaatiin hirmaattuu taa-siseera. Mirgi ofiin of bulchuu sabootaa, sablammootaa fi ummattootaa mirkanaa'uun sirna dimookiraasichaa kan cimsu waan ta'eef, lammiilee gidduutti walqixxummaan akka dagaagu taasisa.

#### Gilgaala 1

#### Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Mirgoonni walqixxummaa ummattootaa beekamtii argachuun faayidaalee inni gonfachiisu ibsaa.
2. Mirgoonni ofiin of bulchuu ummattootaa yoo hin kabajamne miidhaa inni geessisu maal ta'uu danda'a?

### 3.1.1 Birbaachisummaa Naannoo Ofii Waliin Misoomsuu fi Mirga Walqixxummaan Itti Fayyadamuu Sobootaa, Sablammootaa fi Ummattootaa



**Fakkii 3.1. Dhaabbilee misooma adda addaa ummattoonni waliin irraa fayyadaman**

- **Fakkichi maal agarsiisa?**
- **Dhaabbilee misoomaa naannoo Keessanitti argamantarreessuun ibsaa.**
- **Dhaabbilee misoomaa tajaajila kennan kana uummanni haala attamiin ittifayyadamaa jira?**

#### **Gaaffii Misoomaa Kan Ummata Gandichaa**

Obbo Hirphaan ganda jiraatanitti bishaan qulqulluun, ibsaa fi tajaajilli bilbilaa haala ga'aa ta'ee ummata

walhin geenye. Tajaajiloonni muraasni jiranis loogummaa fi hojmaata iftoomina hinqabneen ummata qhaqqabu. Ka'umsa kanaan uummanni hedduun miidhaa olaanaa isa qaq-qabe kana hadheeffachaa jira. Hojii raawwachii-ftuun gandichaas bu'uura heeraatiin dirqama itti kenname hin baane. Ummanni garuu gama misoomaatiin rakkoolee mudatan hiikuu fi dammaqinaan hirmaattuu ta'uuf fedhii olaanaa qaba. Bu'uuruma kanaan bakka bu'oanni ummataa qaamolee bulchiinsaaf deddeebi'anii ibsaniiru. Dhaabbileen tajaajila hawaasummaa kennan kun humna ummata gandichaan misoomsuu fi walqixa itti fayyadamuuf gaaffii dhiyeessaniiru. Haata'u malee, deebii quubsaa hin arganne. Ta'eyyuu, geggeessitoonni gandichaa nuyi bakka bu'oota keessan waan taaneef hojii nu fayyada jennu hojjenna. Isinis waan nuyi jennu fudhachuun raawwachiisuu fi ittifayyadamuu qabdu jechuun ibsaniiruuf.

#### **Gilgaala 2**

##### **Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.**

1. Geggeessitoonni ganda Obbo Hirphaan keessa jiraatu gaaffii misoomaa ummataatiif deebii seera qabeessa kennan jettuu? Maaliif?
2. Ummatichi ittifufinsaan rakkoo isaa hiikuuf maal gochuu qaba jettu? Irratti mari'adhaa.
3. Ummatichi dandeettii gandichi qabuu fi deggarsa ofii dhiyeessuun waliin irraa fayyadamna jedhee gaafachuun dogoggoraa? Maaliif?

4. Naannoo keessan haalli akka kanaa jiraa? Yoo jiraate fuula duratti maal hojjechuu fi jijjiiruu yaaddu?

### **Naannolee Misooma Biyyaarraa Walqixa Fayyadamtoota Taasisuuf, Nageenya Mirkaneessuu fi Misooma Ariifachiisuu**

Walqixxummaan sabootaa, sablammo-otaa fi ummattootaa kabajamuun ittigaafatamummaan hawaasa bal'aa waan mirkanaa'uuf, lammiileen naannoo isaanii misoomsuuf ga'ee olaanaa qabu. Mirgoonni walqixxummaa ummattootaa yoo mirkanaa'u haala waliin jiraachuu fi waldanda'uun ummattootaa ni uumama. Yoo kana ta'e ummanni qabeenyaa biyyaas ta'ee naannootti walqixa fayyadamaa ta'uu danda'a. Llammiileen misoomaarraa walqixa fayyadamtoota ta'uun hiyyummaa fi boodatti hafummaa balleessuuf onnee isaanii guutuun waliin hirmaatu.

Saboonni, sablammoonni fi ummatoonni Itoophiyaa qabeenyaa fi misooma naannoo isaanii ta'e biyyaatti walqixa fayyadamoo ta'uun isaanii tokkummaa biyyaa cimsa. Waliin misoomuus ta'ee waliin hojjechuuf caalmaatti kakaasa. Misooma ariifachiisa. Misoomni ariifataan yoo mirkanaa'u waraanarra nagaan, diigamuurra tokkummaan, boodatti hafummaarra guddinni kan dhugooman ta'u.

### **Gilgala 3**

#### **Gaaffilee armaan gadii deebisaa.**

1. Ummanni misooma naannoo isaanii walqixa fayyadamaa akka ta'anu hawaasarraas ta'ee isin irraa maaltu eegama?
2. Guddina waliif faayidaaleen waliin hojjechuun argamsiisu tarreessaa.
3. Biyya walqixa fayyadamuun hin jirre keessatti maaltu uumamuu danda'a?

### **3.2 Walqixxummaan Fayyadamuun Yoo Hin Jirre Miidhaa Inni Geessisu**

- **Mirgi walqixxummaan fayyadamuu yoo kabajamuu hafe, miidhaa maalii geessisuu akka danda'u ibsaa.**

Akka yaadaa fi sirna diimookiraa-tawaatti, mirgi akka mirgummaa isaatti kabajamuu qaba. Mirga kabajuu dhiisuun, lammiilee gidduutti hariiroon olaantummaa fi gadaantummaa akka jiraatu taasisa. Kunis hawaasa keessatti waldiddaan akka uumamuuf sababa ta'a. Haaluma kanaan uummanni mirgisaa hin beekamnee fi hin kabajamneef mirgasaa dhabee taa'uu waan hin dandeenyeef qabsaa'ee mirga isaa kabachiisuuf dirqama. Waraanni sosocho'uu fi nageenyis boora'uu danda'a. Haaluma kanaan guddinni (misoomni) hafee badiisni duubaan hordofuu danda'a.

Keessumattuu, biyya akka keenya saboonni, sablammoonni fi ummatt-

oonni hedduun keessa jiraatan keessatti walqixxummaan fayyadamuun ummataa yoo kabajamuu hafe sirna dimookiraasii ijaaruun hin danda'amu. Waan kana ta'eef, mirga ummataa beekuu fi kabajuun mirga lammii qaban kamiyyuu kabajuudha.

Waldegaranii misoomuu fi misoomni ittifufiinsa akka qabaatu gochuuf, mirgoonni osoo hincaccabin kabajamuu qabu. Kunis walqixxummaa, mirgaa fi faayidaa lammii kabachisuuf gargaara.

Dimookiraasii → Walqixxummaa → Nagaa →  
Hojii → Misooma → Badhaadhina

#### Gilgaala 4

**Yaadawwan armaan gadii irratti mari'adhaa.**

1. "Walqixxummaa malee dimookiraasii, dimookiraasii malee nagaa, nagaa malee hojii, hojii malee misooma, misooma malee badhaadhummaan hin argamu. Waan kana ta'eefis biyya walqixxummaan hin jirretti naanna'ee, naanna'ee badiisaa fi kufaatiin jiraachuun ifaadha."
2. Ummanni misoomaa fi guddina waliif waliin akka yaadan mirga walqix-xummaatti fayyadamuun faayidaa inni qabu baldhinaan ibsaa.
3. Biyya keenyatti sirna dimookiraasii cimaa ijaaruuf mootummaa fi tokkoon tokkoon lammii irraa maaltu eegama?
4. Saboonni, sablammoonni fi ummatt-oonni walqixxummaa fi migootatti walqixa fayyadamuu yoo fudhachuu fi kabajuu dhiisan, rakkoolee maal maal uumuu danda'a?

### 3.3 Walqixxummaa Sabootaa, Sablammootaa fi Ummattootaa

#### 3.3.1 Bu'aa Kabajamuun Afaanotaa fi Ibsitoota Aadaa Sabootaa, Sablammootaa fi Ummattoota Itoophiyaa



**Fakkii 3.2 Itoophiyaan biyya argama ummattoota adda addaa**

#### • Waan fakkicharraa hubattan hiriyoota daree keessaniif ibsaa.

Ibsitoota mirga walqixxummaa ummattootaa kan ta'an keessaa tokko afaan sabootaa, sablammootaa fi ummattootaa, akkasumas ibsitoonni aadaa biroon kabajamuudha. Ibsituu eenyummaa ummataa kan ta'e afaan, kan biroos ibsitoonni aadaa fi kkf, tokko kan biroo gadi ta'uu ykn caaluu hin danda'u. Hunduu akka aadaa isaatti walqixxummaan kaayyoo waliitiif waliigalteen jiraachuu danda'u. Bu'uura kanaan biyya keenyatti afaan adda addaa, ibsitoonni aadaa biroon jiraachuun akka rakkootti osoo hin taane ibsitoota miidhaginaa waan ta'aniif, akka badhaadhummaatti ilaalamuutu barbaachisaadha.



Tokkoon tokkoon namaa afaan ofiisaatti gargaaramuu, aadaa isaatti boonuu fi guddisuu akkuma danda’u, haala walfakkaatuun mirga nama biroo fudhachuu fi kabajuun ibsituu qaroominaati. Mirgaa fi bilisummaan kun haala kamiinuu daangeffamuus ta’ee dirqisiisanii dhorkuun hin danda’amu. Kunis Heera keessatti keeyyata 27 irratti ifaan tumamee argama. Namni kamiyyuu, bilisummaa yaaduu, ilaal-chaaf fi amantii waan qabuuf, tokko mirga biroo kabajee mirga ofiisaa mir-kaneeffachuutu irraa eegama. Namni kamiyyuu inni tokko olaanaa, kan biroon immoo gadiaanaa akka ta’etti ilaalamuu hin qabu. Hunduu walqixa. Walumaagalatti, afaan lammiilee fi ibsitoonni aadaa biroon walqixxummaan kabajamuu yoo baate, loogummaatu hordofa. Haalli loogummaa fi cunqursaa kun immoo lammiileehunda kan miidhudha. Kanaafuu, afaan kabajamuun mirgoota walqixxummaa, ibsitoota aadaa biroon sirna dimookiraatawaa ijaaruu fi bu’uura tokkummaa cimsuuf baay’ee barbaachis-aadha. Waan kana ta’eef, lammiin ka-miyyuu ibsitoonni aadaa ofii isaa akka kabajamuuf, hamma barbaachisetti kan biroo kabajuu fi walqixxummaa isaaniifis cimee dhaabbachuutu irra jira.

## Gilgaala 5

**Gaaffilee armaan gadii irratti mari’adhaa.**

1. Afaanis ta’ee ibsituun aadaa walqixxummaan haa kabajaman yoo jedhamu dhimmoota maalfaa’a hammata?
2. Afaan garaagaraa, amantiwwanii fi ibsitoonni aadaa biroon jiraachuun ibsitoota tokkummaa keenyaati yoo jedhamu maal jechuudha?

### 3.4 Walqixxummaa Saalaa

- **Walqixxummaan saalaa kabajamuun faayidaalee maal maal argamsiisa?**

#### “Wixinee Seera Maatii Haaraa”

Manni marii naannoo tokko seera maatii haaraa wixineessuu irratti argama. Kaayyoon wixinee seerichaa tokko qabeenya maatii seeraan dhaalu kan ilaallatuudha. Bu’uuruma kanaan keeyyattoota wixinee seerichaa keessaa tokko mirgi dhaaltummaa ijoollota dhiiraa qofaaf murteessa. Miseensonni mana marii naannichaa hedduun akka duudhaan aadaa naannoo isaanii eeyyamutti fudhachuun wixinee keeyyatichaa deggaruudhaan falmaniiru.

*Madda: Barumsa Mirga Namummaa Babaldhisuu, 1990*

## Gilgaala 6

**Bu’uura dubbisa olitti dhiyaateen gaaffilee armaan gadii deebisaa.**

1. Bu’uura Heera MFDRI keeyyata 35 wixineen seeraa kun fudhatama qabaa?
2. “Dubartiin qabeenyaa fi meeshaa horachuu fi abbummaa qabaachuuf, qabeenyaa fi horata horatte sana waan birootti dabarsuu fi dhaalchisuuf mirga qabdi,” kan jedhu maal jechuu isinitti fakkaata? Mari’adhaa.

Walqixxummaa saalaa yommuu jedhamu mirgoota dimookiraasii, mirgoota namummaa, heerichaa fi seera duratti mirgoota biroo beekamtii argatan hunduu dubartoonni dhiirotaan waliin walqixa jechuudha. Walqixxummaan dubartootaa, dubartoonni dhiirotaan walqixa ilaalcha isaanitti fakkaate qabachuu fi tarkaanfachiisuu, gaa'eelaa fi qabeenya irratti walqixa murteessuu, mirga filuu fi filatamuu, gocha miidhaa fi boodatti hafaa namummaa isaanii xureessu irraa bilisa ta'uuf mirgoota qabu.

Walqixxummaan dubartootaa yoo kabajame, guddinaa fi badhaadhina biyyaatiif dhiirotaa gadi kan hin taane ga'oo isaanii gumaachuu danda'u. Sababa kanaafis biyya keenyatti misooma ariifachiisuu fi itti fufiinsaan amansiisaa gochuun ni danda'ama. Walakkaan ummata biyya keenyaa, dubartoonni dhibbantaa shantama. Kanaafuu, sirni mirga lammiilee hundaa kabachiisu jira jechuun kan danda'amu mirgi walqixxummaa dubartootaa yoo kabajame qofa. Sirni mirga ummataa walakkaa ta'u dhiitu yoo jiraate sirni kun gama kamiiniyyuu sirna dimookiraatawaa ta'uu hin danda'u.

Walqixxummaan dubartootaa yoo kabajamuu hafe, kan miidhamu dubartoota qofaa osoo hin ta'in hawaasichaa mara. Kunis kana ta'uuf walakkaa

humna hawaasichaa (dandeettii fi humna dubartootaa) waan miidhuu fi waan qisaasessuufi. Dimookiraasiidhaan mirga dubartootaa kabajamuun sadarkaa inni qabu hubachuun dhimma kana araarsuuf (hiikuuf) heericha keessatti dhimma walqixxummaa saalaa irratti xiyyeeffannoo guddaan kennameera.

Bu'uuruma kanaan mirgoota dubartootaa heericha keessatti eeraman akka itti aanutti dhiyaataniiru.

- A. Mirgootaa fi eegumsa heerichaan mirkanaa'e hunda dhiirotaan walqixa itti fayyadamuu.
- B. Qabeenya horachuu, bulchuu, to'achuu, ittifayyadamuu fi dabarsuu.
- C. Hojii walqixaaf walqixa dorgomuu fi kanfaltii walqixa argachuu.
- D. Gaa'ela keessatti dhiirota waliin mirga walqixa argachuu fi fedhii ishee qofaan warroomuu.
- E. Gochaa fi barsiifata boodatti hafaa, dubartoota miidhanii fi xureessan irraa bilisa ta'uuf mirga qabaachuu fi kkf.

Waan kana ta'eeffis dubartoota gadaantummaatti kan ilaaluu fi mirgoota isaanii kan miidhu haalli kamiyyuu jiraatu dhalaa, dhiira jechuun osoo adda hin baasin mormuu fi itti qabsaa'uun barbaachisaadha. Dubartoonni mirgoota isaanitti fayyadamuun waldaan gurmaa'uu, dhiironnis cinaa isaanii dhaabbachuun deggarsa goch-

uun ilaalchaa fi gocha walqixxummaa dubartootaa mormu irratti waliin qabsaa'uutu eegamu.

Mirga walqixummaa dubartootaa kabachiisuuf dhiironni itti gaafatamummaa qabu.

## Gilgala 7

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'achuun waliin murtii tokkorra ga'aa.

1. Mirgoota walqixxummaa saalaa yoo jennu dhimmoota maal maal hammata?
2. "Mirga dubartootaa kabachiisuun, mirga hawaasaa kabachiisuudha." kan jedhameef maalliif?
3. "Hojii walqixaaf kanfaltii walqixa" yaadni jedhu maal agarsiisa?
4. Hirmaannaa dubartootaa malee sochiin misoomaa geggeessamu, "Harka tokko walitti rukutuu yaal-uudha."

### 3.5 Qaama Miidhamtummaa

#### 3.5.1 Mirgoonni Qaama Miidhamtootaa Kabajamuun Bu'aa Inni Qabu



Fakkii 3.3 Deeggersi barbaachisaan yoo taasisameef qaama miidhamtooti hojii bu'aa qabeessa hojjechuu ni danda'u.

- Fakkicharraa waan qayyabbattan daree keessanitti hiriyoota keessatti himaa.
- Qaama miidhamtoonni akkuma namoota qaama guutuu gocha kamiyyuu raawwachuu kan danda'an isinitti fakkaatuu?

### Gaaffii fi Deebii Barataa Biliilaa fi Obbo Zakkaariyaas

**Barataa Biliilaa:** Gaaffii fi deebii kanaaf tole jechuu keessaniif baay'een isin galateeffadha.

**Obbo Zakkaariyaas:** Annis carraa argachuu koof nan galateeffadha.

**Barataa Biliilaa:** Eessatti dhalatan? Haalli isin ittiguddatan hoo?

**Obbo Zakkaariyaas:** Bakki dhaloota koo akka maqaa duraatti kutaa biyya Walloo kan jedhamu Magaalaa Daseeti. Kanan guddadhes mana haadhaa fi abbaa kootti, obbolaa dhiiraa lamaa fi obboleeyyan dubaraa lama waliini.

**Barataa Biliilaa:** Akkamitti gara kana, bakka ammaa jiraattan dhufuu dandeessan?

**Obbo Zakkaariyaas:** Gara kana kanan dhufe ijoollummaatti akka tasaa balaakonkolaataatiin ergan miila koo lamaan dhabee yeroo yartuu booda, dabdalataan yaalamuun waan narra tureefi. Kana caalaa garuu maatii koos ta'ee hawaasni naannoo ergan miidhamee booda, ilaalcha isaan naaf qaban yaraa waan tureef haalli



rakkisaan na mudhate. Namni kamiyyuu akka na hin arginee fi quba natti hin qabneef jecha mana keessa na dhoksa turan.

**Barataa Biliilaa:** Erga asi dhuftan booda hawaasa biratti qaama miidhamtootaafilaalcha akkamiitu ture?

**Obbo Zakkaariyaas:** Dhugaa dubbachuuf yoo ta'e, naannoon irraa dhufe caalaa fooyya'aa ta'ee hin argine. Bakka hedduutti walfakkaataadha. Wayita jalqabaa kan ofitti na butu dhabuun balbala bataskaanaa fi daa-ndii cinaa ciisuu dabalatee rakkoo dabarseera. Kana yommuun siin jedhu gama biroon namoonni gaariin baay'een anaaf gadduun ana gargaaraa akka turan himuun barbaada.

**Barataa Biliilaa:** Wayita ammaa maal hojjetaa jirtu?

**Obbo Zakkaariyaas:** Amma soorama ba'eera. Duraan warshaa shurraabaa keessa hojii kutaa oomishaa irratti bobba'ee waggoota 30 ol tajaajileera. Maashinoota sochoosuu fi suphuu irrattis bobba'ee hojjedheera. Hojii kootiin baay'isee gammachuu olaanaa argadheera. Hanga humna koo dhama'uu dhiisee osoon hojii tuffadhee kadhachuu filadhe ta'ee, kana hundaa hin argus hin argadhus ture.

**Barataa Biliilaa:** Isin qaama miidhamoo ta'uun osoo isin hin daan-gessin hojii ulfaatoon osoo hin hafin hojjechuun bu'a qabeessa taataniittu. Namoota biroo gorsitu.

**Obbo Zakkaariyaas:** Yeroon qacarame osoo hin tuffatin mindaa xiqqoon ture, kadhaa fi harka namaa kajeeluu irra fooyyee qaba jechuun ofii koo amansiiseen dha. Kanaafuu, qaama miidhamaa jechuun kan hojii hin hojjenne, kadhataa fi harka namaa ilaaltota jechuu miti. Keessumattuu ofitti amantummaa yoo gabbifate, ilaalcha isaa yoo sirreeffate deggarsi yoo godhameef, hojii guddaa dhaloota gargaaru hojjechuu danda'a. Fuuldurattis haalawwan mijawoon dhufuu waan danda'uuf bakka jiraannutti osoo hojii hin tuffatin hanga dandeettii keenyaa hojjechuu qabna.

**Barataa Bililaa:** Wayita boqonnaa keessanii hojii maal maal raawwattu?

**Obbo Zakkaariyaas:** Ammas taanaan hangan danda'u nan hojjedha. Fakkeenyaaf boroo kiyya kuduraa nan dhaaba; lukkuu nan horsiisa, wayitan boqonnaa argadhu kitaaboleen dubbisa, ispoortii, keesumattuu istaadiyeemii seenee kubbaa miilaa dabalatee nan hordofa.

**Barataa Biliilaa:** Isinan galateeffadha.

**Obbo Zakkaariyaas:** Anis sin galateeffadha.



## Gilagaala 8

**Bu'ura gaaffiideebii armaan olitti dhiyaateen gaaffilee armaan gadii deebisaa.**

1. Jireenya Obbo Zakkaariyaas irraa waan gaarii maal barattan? Hir-iyoota keessaniif ibsaa.
2. Obbo Zakkaariyaas "Qaama miidh-amaa jechuun kadhataa fi harka namaa kan kajeelu jechuu miti!" jecdhani yommuu ibsan maal jechuu akka ta'e waan hubbattan irratti mari'adhaa.
3. Obbo Zakkaariyaas, qaamni isaanii kan miidhame sababa maaliin ture? Balaa akkanaa xiqqeessuu fi hambisuuf maal gochuutu isin irraa eegama?

Qaama miidhamtoonni akkuma nama qaama guutuu kamiyyuu hojjetanii jiraachuu, ofijjiiruu, misoomaa fi guddinaaf bu'aa olaanaa buusuu danda'u. Waan kana ta'eef, qaama miidhamtoonni nama taanii waan dhalatan qofaaf bifa guutuu ta'een mirgoonni namummaa isaanii kabajamuufii mala. Mirgoonni namummaa immoo ga'umsa qaamaa, umrii, eenyummaa fi kkf osoo hin daangessin mirgoota namoota hundaati. Waan kana ta'eef, qaama miidhamtoonni ulfina dhala namaa kamiyyuu qabu. Mirgoonni kunniin guutummaan kabajamuufii qabu.

Mirgoota qaama miidhamtootaa guutummaan kabajuun miira isaan walqixxummaa fi jaalala biyyaaf qaban gabbisa. Miiirri walqixxummaa fi jaalala biyyaa isaan qaban yoo cime immoo gumaachi isaan misooma biyyaaf buusan akka guddifatan dand-

eessisa. Kanaafuu, mirgoota qaama miidhamtootaa kabajuu fi kabachiisuun ittigaafatamummaa lammii hunda ta'uutu irra jira.

## Gilgaala 9

**Gaaffilee armaan gadii deebisaa.**

1. Mirgoonni qaama miidhamtootaa guutummaan kabajamuun faayidaalee isaan argamsiisan tarreessaa.
2. Naannoo keessanitti qaama miidhamtootaaf kunuunsa godhamaa jiran adda baasuun barreeffamaan dhiyeessaa.
3. Naannoo keessanitti qaama miidhamtoota hojiirratti bobba'an barba-addanii argachuun gaaffi deebii taasisuun,
  - A. Hojii akkamii irratti akka bobba'an;
  - B. Haala maatii isaanii;
  - C. Deggarsaa fi kabajamuufiin kan ta'uufii qabu, mirgoota ta'uufii malu ilaalchisee barreeffama gabaabaa qopheessuun daree keessatti dhiyeessaa.

### 3.6 Mirgi Walqixxummaa Amantii Yoo Kabajamuu Baate Miidhaa Inni Geessisu

#### **A. Sadarkaa Nama Dhuunfaatti**

Lammii tokko amantiin ofii isaa hammuma gammachiisu, kan biroos amanti mataa isaatti gammachuu akka argatu beekuutu irra jira. Amantii nama biroo xureessuu dhiisuu fi walqixa akka ta'etti ilaaluun tokkoon tokkoon lammii irraa eegama. Dabalataan amanti ofiisaa nama biroo irratti humnaan fe'uu yaaluun sirrii akka hin taane hubachuutu barb-aachisaadha.

Haata'u malee, lammiin hunduu kana hubachuun mirgoota nama biroo kabajuu fi kabachiisuu mala. Lammiin

tokko amantii ofii isaa qabatee hiriyyaa isaa biroo ykn ollaa isaa waliin nagaan jiraachuu danda'a. Garaagarummaan amantii mataan isaa dhimma gara lolaa fi waldhabuutti nama geessu miti. Haata'u malee, hordoftuun amantii tokkoo amantii nama biroo yommuu xureessan, arrabsan akka gadaantummaatti yommuu ilaalani fi kkf waldhabdee uumu. Kunis gara walitti bu'insaa, mormii fi lolaatti qajeelchuun jireenya waliinii namoota dhuunfaa booressuu danda'a. Waan kana ta'eef, mirga walqixxummaa amantii kabajuu dhabuun namoota dhuunfaafis miidhaa olaanaa qaba.

### **B. Sadarkaa Biyyaatti**

Biyya keenya Itoophiyaatti mootummaan amantii waan tureef hordoftoota amantii biroo irratti miidhaa kan dhaqqabsiisee fi walqixxummaan amantii biyyattiitti akka hin mirkanoofne kan taasiseedha. Heerri MF-DRI guyyaa mirkanaa'ee eegalee garuu Itoophiyaa keessatti mootummaa fi amantiin adda ba'anii qooda hojii isaanii qabatani akka socho'an ta'eera. Kanuma ilaalchisee heericha keessaa keeyyata 11 irratti

1. Mootummaa fi amantiin garaagara.
2. Mootummaan amantii hin jiraatu.
3. Mootummaan dhimma amantii keessa hin galu. Amantiinis dhimma mootummaa keessaa hin galu jechuun tumameera.

Amantii tokko qofti kan kabajamuu fi olaantummaan kan ilaalamu, amantiin biroommoo kan tuffatamuu fi gadaantummaatti kan ilaalamu yoo ta'e, mirgoonni lammiilee haala guutummaa qabuun raawwatamuu danda'u jechuun rakkisaadha. Sarbamuun mirgaa, cunqursaa fi loogin yoo jiraatemmo lammiileen mirga isaanii dhorkamanii taa'uu (callisuu) waan hin dandeenyeef, mirga isaaniif jecha gara qabsootti seenu. Haaluma kanaan waraanni walii waliinii ni uumama, nageenyi ummataa ni boora'a. Bakka walitti bu'insii fi waraanni jirutti misoomaa fi badhaadhummaan biyyaa kan hin yaadamne waan ta'uuf, hiyyummaarraa adda ba'uun kan hin danda'amne ta'a. Waan kana ta'eef, lammiileen ijaarsa dimookiraasii fi sochii misoomaa keessatti hirmaannaa olaanaa akka taasisaniif walqixxummaan amantii kabajamuu mala.

### **Gilgaala 10**

#### **Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.**

1. Mirgi walqixxummaa amantii yoo kabajamuu hafe dhuunfaattis ta'ee sadarkaa biyyaatti miidhaa maalii geessisa?
2. Mootummaa fi amantiin tokko kan biroo keessa yoo seenuu baate faayidaa maalii kenna?

## Cuunfaa Boqonnichaa

Mirgoonni walqixxummaa beekamtii argachuu fi kabajamuun sirna dimookiraasichaa cimsuuf dhimma furtuudha. Saboonni, sablammoonni fi ummattoonni biyya keenyatti argaman mirgoonni isaanii kabajamuun walqixxummaa isaanii mirkaneeffachuuf dandeessisa. Kakuu ittiin bultoomaa kan ta'e bu'uura heeraatiin mirgoonni walqixxummaatti mirkanaa'uun waliin tokkummaa uumuun waldanda'anii jiraachuu dandeessisa. Rakkoolee fi waldhabdeen yommuu uumamu karaa nagaa hiikuu danda'uuirrayyuu misooma naannoo isaaniitti dammaqinaan hirmaattota akka ta'an haala mijaawaa uuma.

Sirnoota darban keessatti afaan, amantiiwwanii fi ibsitoota aadaa biroo sabootaa, sablammootaa fi ummattootaa kan isa tokkoo akka olaanaatti, kan biroo akka gadaanaatti ilaaluun kan tureedha. Haata'u malee, sirni dimookiraasii biyya keenyatti ijaaramaa jiru ibsitoonni aadaa ummataa heericha irratti beekamtii argataniiru. Lammiin biyya keenyaa kamiyyuu afaan isaatti gargaaramu; amantii ofii isaa hordofuuf mirga qaba. Kana cinaattis afaanota, amantiiwwanii fi ibsitoota aadaa kan namoota biroos haala seera qabeessa ta'een kabajuun dirqama lammii hundaati. Kana yoo ta'u abdiin misoomaa fi badhaa-dhumaan ummattootaa ifaa ta'a.

Sirnoota siyaasaa Itoophiyaa kanneen duraa keessatti dhiironni ol-aantummaatti, dubartoonni gad-aantummaatti ilaalamaa turan. Haata'u malee, kun dimookiraatawaa kan hin taane ilaalchi gartummaa fi jibbisiisaan kun yeroo ammaa fooyya'aa dhufuu irratti argama. Kun kan ta'eefis biyya keenyatti mirga nama hundaaf beekamtii kan kenne heerri dimookiraatawaan mirkanaa'ee hojii irratti waan argamuufi. Waan kana ta'eef, "Dubartoonni dhiirotaan walqixa mirgaa fi kabaja guutuu qabu!" yaadni jedhu hawaasa keessatti hubannoo baldhifachaa dhufeera. Haata'uuttii ammas taanaan mirgoota walqixxummaa dubartootaa guutummaadhaan kabachiisuuf dubartoota, dhiirota, hawaasaa fi waliigalatti mootummaa irraa gargaarsi godhamu cimee itti fufuu qaba.

Qaama miidhamtoonni mirgootaa fi bilisummaa dhalli namaa kamiyyuu qabu hundaa argachuu qabu. Kanaaf mirgoonni namummaa fi bilisummaan isaanii guutummaatti kabajamuu mala.

Mirgoonni namummaa fi bilisummaan isaanii yoo kabajameef, qaama miidhamtoonni akkkuma nama tokkoo hojjetanii jiraachuu, jireenya isaanii fooyyessuu, misoomaa fi guddina biyyaaf gumaacha olaanaa gochuu danda'u. Waan kana ta'eef, mirgoonni qaama miidhamtootaa guutummaatti akka kabajaman gochuun ittigaafatamummaa lammii hundaati.

## JECHOOTA FURTUU

**Bulchiinsa:** Bakka bu'aa ummata naannoo tokkoo ykn qaama bulchu

**Faayidaa :** Bu'aa, gumaacha

**Shoora:** Gahee

**Kadhattuu:** Gargaaramtuu, harka namaa kan eeggattu

© MOE, FDR Ethiopia  
Not to be republished



## Gaaffilee Keessa Deebii

### I. Gaaffilee gadii dubbisuun sirrii kan ta'an "dhugaa", dogoggora kan ta'an "soba" jechuun deebisaa.

1. Kabajamuun mirga ofiin of-bulchuu sabootaa, sablamootaa fi ummattootaa ibsituu sirna dimookiraatawaa isa guddaa dha.
2. Ummatoonni misooma naannoo fi biyyaarraa walqixxummaan yoo fayyadamuu dhabaniyyuu, fedhii isaanii guutuun ummattoota biroo waliin tokkummaan jiraachuu filatu.
3. Mootummaa Federaalawaa Dimookiraatawaa Rippabilika Itoophiyaatti dubartiin qabeenya/ horata horachuu fi abbummaa qabaachuu , dabarsuu fi dhaalchisuuf mirga qabdi.
4. Mirgi walqixxummaa dubartootaa kabajamuu dhabuun kan dubartoota qofa miidhuudha.
5. Mirgoota qaama miidhamtootaa guutummaan kabajuun walqixxummaa fi miira jaalala biyyaa hir'isa.

### II. Roga "A" jalatti kan tarreeffaman, roga "B" waliin walitti firoomsaa.

#### A

1. Bu'aa fi dirqama walqixa hirmaachuun jiraachuu
2. Lolaa fi walirraa fagaachuu kan uumu
3. Ummata naannoo tokkoo kan geggeessu

#### B

- A. Bulchiinsa
- B. Walqixxummaan fayyadamuu dhabuu
- C. Bu'uura tokkummaa

### III. Bakka duwaa armaan gadii "jecha" ykn "gaalee" sirrii ta'een guutaa.

1. Sirni Federaalawaa Itoophiyaa miseensa mootummoota naannolee \_\_\_\_\_ qaba.
2. Garaagarummaa fi walta'insi tokkummaan sabootaa, sablamootaa fi ummattoota biyya keenyaaf \_\_\_\_\_ dha.

### IV. Gaaffilee armaan gadiif deebii sirrii filadhaa.

1. Saboonni, sablammoonni fi ummattoonni ofiin of bulchuu irraa faayidaa isaan argatan keessatti kan hin hammatamne isa kami?
  - A. Hiree ofii ofiin murteeffachuu fi mirga mootummaa ofii hundeessuu.
  - B. Olaantummaa fi gad-aantummaa jedhamee hakuucamuu fi jibbiinsa.
  - C. Fedhii isaanii qofaan akka barbaadan murteessuu.
  - D. Nagaa, misoomaa fi walkabajanii jiraachuu

2. Kanneen armaan gadii keessaa sababa mirga walqixa fayyadamuu dhabamuun rakkoon uumamu:
  - A. Hiyyummaa fi boodatti hafummaadha.
  - B. Waldhabiinsaa fi waraana.
  - C. Guddinaan boodatti harkifamuudha.
  - D. Hunduu deebii ta'u.
3. Kanneen kanatti aananii dhiyaatan keessaa himni sirrii hin taane isa kami?
  - A. Yaad-bu'uura waldanda'uu fi walii yaaduu ummanni walqixxummaan qabaachuun bu'aa guddaa qaba.
  - B. Biyya walqixxummaan hin jirretti nageenyii fi misoomni jiraachuu ni danda'u.
  - C. Tokkummaa ummataa amansiisaa ta'ee fi ittifufiinsa qabu akka dhufu yoo barbaadame mirga walqixaan fayyadamuu kabajuun dirqama ta'a.
  - D. Amantii tokko akka olaanaatti, kan biroo immoo akka gad-aanaatti kan jedhu jiraachuu hin qabu.
4. Mirga dubartootaa ilaalchisee yaadni dogoggoraan isa kami?
  - A. Dubartiin heerumtes kan hin heerumnes mirga walqixa qabdi.
  - B. Walakkaan ummata biyya keenyaa dubartoota.
  - C. Mirga walqixxummaa dubartootaa kabachiisuuf dhiironni ittgaafatamummaa hin qaban.
  - D. Mirga dubartootaa kabachiisuun mirga hawaasaa kabachiisuudha.
5. Mirgoota qaama miidhamtootaa kabajamuun bu'aa inni kennu,
  - A. Loogii qaama miidhamtootarra ga'u hambisuuf gargaara.
  - B. Miira gargaaramtummaa fi eeggattummaa irraa bilisa akka ta'an taasisa.
  - C. Miira walqixxummaa fi jaalala biyyaa guddifachuun misooma ariifachiisa.
  - D. Hunduu sirriidha.

#### **V. Gaaffilee armaan gadiif deebii gabaabaa kennaa.**

1. Heera MFDRI keessatti kan tumaman mirgoota saboota, sablammootaa fi ummattootaa tarreessaa.
2. Walqixxummaan saalaa dhimmoota maalfaa hammata?
3. Mirgoonni qaama miidhamtootaa akka kabajamuuf sirraa maaltu eegama? Hawaasaa fi mootummaarraa hoo?